

Simbologia nacional

JOSEP BATALLA (arquitecte psicoesteta)

El títol d'aquest article ens remet directament a les paraules *símbol* i *nació*. Vegem com les defineix el diccionari:

SÍMBOL

— En el *Diccionari de la llengua catalana* (d'Enciclopèdia Catalana):

«Allò que hom pren convencionalment com a signe d'una cosa o d'una operació, signe.»

— En el *Diccionari Fabra*:

«Element (o cosa) sensible que es pren com a signe figuratiu d'una altra per raó d'una analogia que l'enteniment percep entre ells o d'una convenció, emblema.»

NACIÓ

— En el *Diccionari Fabra*:

«Reunió d'homes, generalment de llengua comuna, que tenen institucions i costums anàlegs i un sentit d'homogeneïtat social i interès mutu; conjunt d'habitants d'un país regit pel mateix govern.»

Actualment, però, el diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans ha ampliat aquesta definició:

«Conjunt de persones que tenen una comunitat d'història, de costums, d'institucions, d'estructura econòmica, de cultura i sovint de llengua, un sentit d'homogeneïtat i de diferència respecte a la resta de comunitats humanes, i una voluntat d'organització i de participació en un projecte polític que pretén arribar a l'autogovern i a la independència política.»

Carles M. Espinalt, a 53 anys

Volem començar dient que Carles M. Espinalt¹ en la conferència «La mística dels rituals» digué:

«Els homes veiem senyals per tot arreu i, per si fos poc, no perdem cap oportunitat per inventar-ne o tenir-ne de misteri. Els homes som fabricants de signes; els combinem de forma prodigiosa; gràcies a ells hem fet alfabetos que ens permeten de dibuixar totes les paraules. Sembla com si no sabéssim viure

sense deixar petjades de les nostres actuacions.»

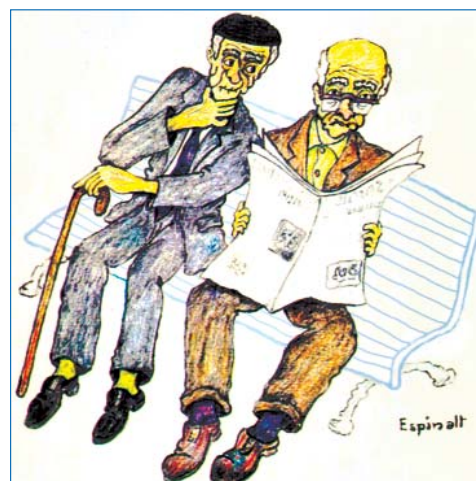
Voldria (per tal que puguem agafar una posició com més exacta millor respecte al fet nacional) plantejar i recordar un gràfic de la psicoestètica d'Espinalt que tracta de l'estudi entre horitzons i problemàtiques del viure humà. Aquest gràfic assenyala sis horitzons i set problemàtiques que van en sentit ascendent: la problemàtica individual, la familiar, la selectiva, la professional, l'associativa, la nacional i la universal. Basant-se en això, Espinalt indicava que els catalans, en general, sabem resoldre les quatre primeres problemàtiques (la individual, la familiar, la selectiva i la professional), però fallem o hem de resoldre encara la problemàtica associativa, la nacional i la universal. Hi ha, doncs, tres horitzons que fallen. Sabríem esbrinar l'origen i les causes d'aquesta deficiència?

Sapiguem que el signe-valor, quan esdevé símbol, segueix aquests processos: símbol que es manté, símbol que es transmuta, símbol que desapareix i símbol que neix; alguns d'aquests símbols podríem dir que es transformen en referents del fet nacional; passen a esdevenir els seus emblemes i el representen. El sím-

bol, aquí, torna a jugar un paper fonamental, ja que ens facilita uns referents històrics que, per diferenciació, ens identifiquen, ens donen una figuració, ens donen una imatge i també són els testimonis de la nostra existència col·lectiva.

Aleshores es comprèn per què el vencedor destrueix, per enveja i per odi, les imatges que representen aquell poble, aquella cultura. Destruïx l'aportació que fa a la imagocràcia, és a dir, el poder de la figura. És així com el vençut tindrà plena consciència que ho és.

La psicoestètica ens recorda que l'home, sense els seus artificis no és res, i alhora ens diu que la intel·ligèn-

Un dibuix de Carles M. Espinalt

¹ Carles M. Espinalt fou el creador de la Psicoestètica i el fundador de l'Associació de Practicants de la Psicoestètica.

cia humana es demostra a través de la coherència, la qualitat i l'eficàcia de saber-los seleccionar i sofisticar. Amb aquest horitzó clar, podem parlar de la llengua, de l'oratoría, de la cuina, del vestit, del pentinat, de l'esport, de la música, dels monuments, dels himnes, de la bandera, etc.

Tornant al pla col·lectiu, podem afirmar que la qualitat, la coherència i l'eficàcia d'un poble resideixen en la seva manera de plasmar aquests signes i com a través d'ells se sent interpretat. Sens dubte, tot poble té necessitat de cercar referents, de marcar diferències, de fer senyals que li permetin d'entendre's i de contrastar-se respecte a altres pobles i, sobretot, té necessitat de projecció històrica. A qui passa per alt aquestes consignes, la nostra presentació se li apareix com un absurd i no s'immuta si veu que es

prohibeix la llengua, la sardana, la bandera o si es vol fer passar el tren de gran velocitat per sota la Sagrada Família o ara la Pedrera.

Evidentment, per la simbologia entrem dins la cultura, dins el món de les cultures; el símbol apareix com a fenomen històric i també com a inici de l'art; potser com a inici del mateix home plenament civilitzat.

El punt clau, l'explicació o el desllorigador del procés simbòlic està en la comprensió de l'artifici. Si, per hàbit o rutina, les propietats o característiques d'algunes habilitats es van repetint a través dels anys i a través dels segles, es genera el costum i entrem en la formació de la cultura tradicional. Si aquesta cultura es repeteix o reproduïx mecànicament, llavors es fossilitza i apareix la folklorització.

Es pot constatar que, de tots els artificis que l'home va crear damunt la terra, la construcció d'edificis és la que potencia d'una manera més rellevant la imatge d'un poble i la identificació col·lectiva. Evidentment, totes les imatges que resten del passat en forma de construcció donen testimoni de la història i, en conseqüència, també són cultura del lloc.

Una ciutat pot ser un símbol; una muntanya, un arbre, també. Pensem en Montserrat, en el Canigó, en l'arbre de Guernica o en el Pi de les Tres Branques. Són símbols de la naturalesa. En l'ambient que ens envolta sempre ens trobem amb una quantitat de coses les qualitats de les quals ens afecten contínuament. Espinalt defineix la personalitat de l'ésser humà com la suma del jo, de la forma i de l'ambient. Poden tenir alguna influència sobre l'home les construccions que en major o menor concentració ajuden a configurar el seu ambient?

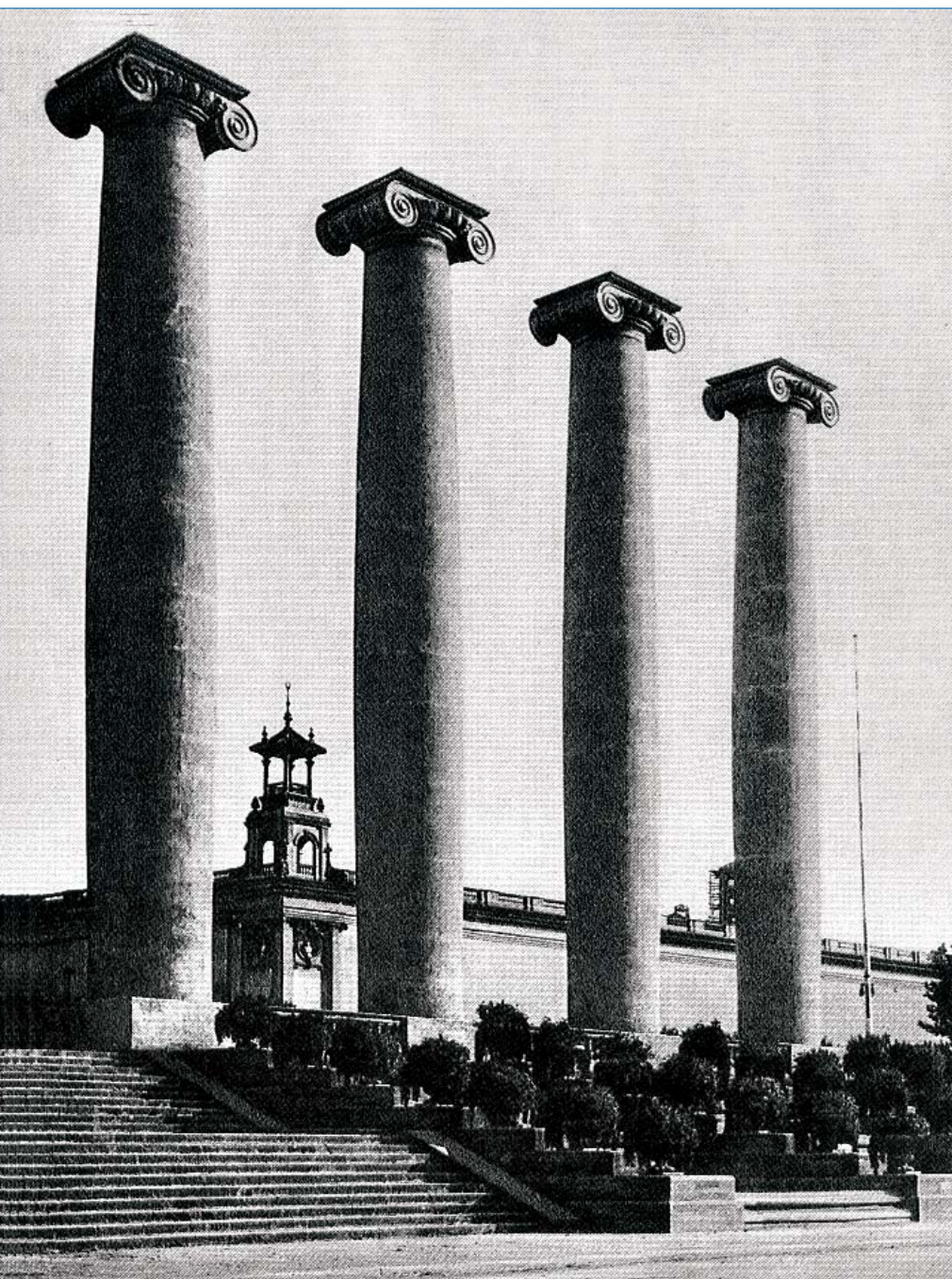
Les construccions són realitats que pertanyen al món sensible en el qual estem inserits, i, per tant, en són una part. Formen part, també, de les circumstàncies enmig de les quals un home creix i viu. Influeixen, per tant, en el nostre cos i en la nostra ment; condicionen la nostra conducta i els nostres actes; són un fet real, la contemplació del qual no podem evitar; ens envolten i ens relacionen amb el lloc.

Si alguns d'aquests edificis se singularitzen, s'estableix llavors una relació simbòlica entre artifici, home i lloc. Aquesta és una de les diferències fonamentals que separen radicalment l'arquitectura de les altres arts.

Vull remarcar la gran transcendència que suposa per a tot poble o cultura el fet que hagi estat i sigui capaç de crear arquitectura; aquesta capacitat el converteix en protagonista de la història. Aquest poble o aquesta cultura són l'element que introdueix un nou temps en la naturalesa, perquè introdueix un temps que encara no existeix. Diem poble o cultura perquè, si bé una obra d'arquitectura és fruit bàsicament (almenys a partir del Renaixement) del pensament d'un arquitecte, aquesta obra esdevé col·lectiva a través del valor simbòlic que duu impregnat.

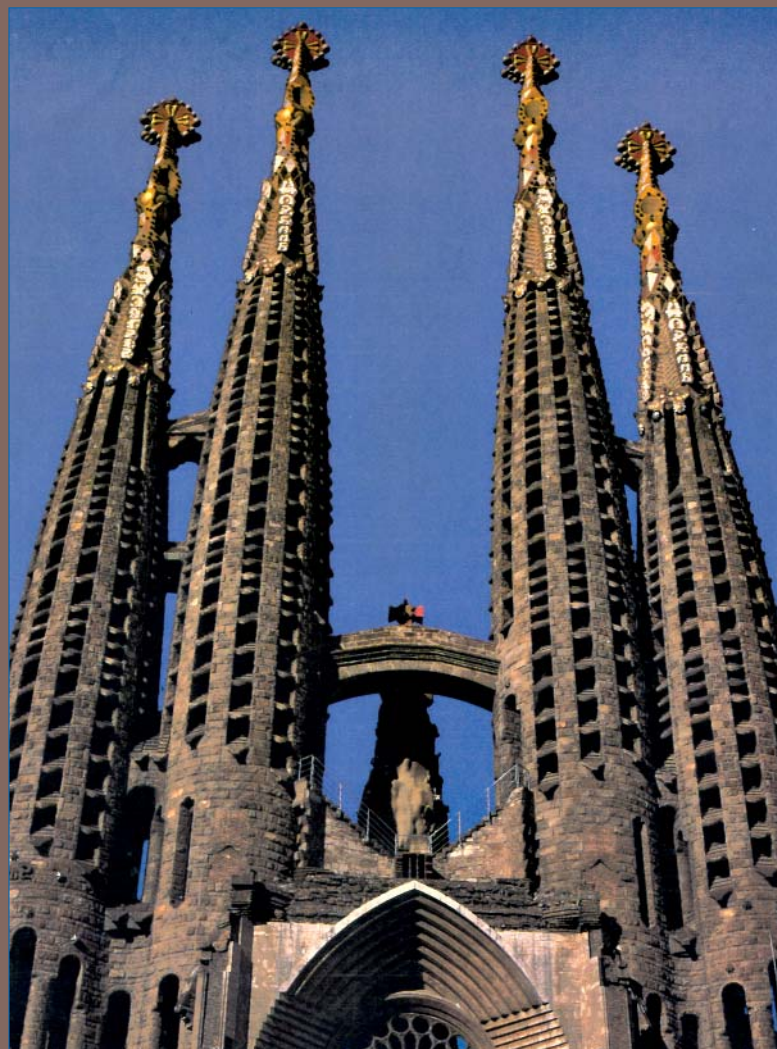

Les quatre columnes de Puig i Cadafalc, que eren situades (1919-1928) on ara hi ha la font de Montjuïc. (Arxiu autor)

↑ Palau Güell, 1890 (Barcelona). Antoni Gaudí (Arxiu autor)

Sagrada Família (Barcelona). Antoni Gaudí →

Per això, quan es destrueixen, es tapen o es deformen brutalment els edificis que singularitzen un lloc, es destrueixen símbols que identifiquen una cultura; es canvia una realitat; es fan desaparèixer testimonis del passat; es destrueix la història, perquè es destrueix un temps que l'home ja no podrà experimentar, ni conèixer, ni sentir i del qual, per tant, no podrà ser conscient.

Convindria recuperar i situar a la muntanya de Montjuïc (en la plataforma que hi ha i que es troba a un nivell superior, darrere la famosa font) el monument de Puig i Cadafalch. Quan es tornin a enlairar les quatre grans columnes de vint metres que es construïren en el lloc que avui ocupa la font, es donarà més magnificència a l'avinguda. Arrencant des de l'origen, a la plaça d'Espanya, amb la vivacitat de l'aigua, amb les quatre columnes darrere sobresortint, i tot el conjunt ben rematat i llorejat per la cúpula del Museu Nacional de Catalunya, es transmetrà una visió en augment i de gran magnificència. Aquest monument ens retorna moral de victòria col·lectiva.

Recordem que les quatre columnes, juntament amb uns majestuosos fanals suggerits per Gaudí (en què participà Jujol), eren commemoratives del centenari de Balma i estaven situades a la plaça Major de Vic; s'enderrocaren sota la dictadura de Primo de Rivera.

Cal no oblidar, a més dels exemples que ja he dit (i d'altres que n'hi ha), la malèvola destrucció de Ripoll, nucli de la Catalunya primitiva. La seva crema i enderroc, dirigits pel comte d'Espanya, es produí l'any 1839. Per a més inri, féu gravar per a la posteritat (en una piràmide que construï a la plaça) la inscripció «Aquí fue Ripoll». Aquest macabre personatge ho destruí tot: les esglésies, el monestir i la seva biblioteca...; biblioteca que en l'Edat Mitjana fou una de les més importants del continent. Destruí, encara, tota la indústria del ferro, en què els catalans excel·líem, sobretot, en la fabricació d'armes: Catalunya estengué arreu del món el procediment conegut com a *farga catalana*. No es deixà ni el més petit vestigi d'un tornall.

Fem memòria també de la confiscació i destrucció del gran monestir,

palau i panteó reial de Poblet. Poblet serví de model a Felip II per a la construcció de l'Escorial. Semblant cosa succeí amb Santes Creus, amb la Cartoixa d'Escaladei (la primera cartoixa de la Península Ibèrica) o la conversió en caserna militar espanyola de la Seu Vella de Lleida, a partir de la invasió, en 1707, per Felip V fins a mitjan segle xx. Tota la ferotgia destructiva apunta a obres emblemàtiques del nostre patrimoni.

La immobilitat de l'obra en el seu lloc o territori i la identificació simbòlica col·lectiva que representa fomenten l'equivalència entre destrucció de l'obra d'art i destrucció de la cultura i l'ànima d'un poble. La destrucció radical i sistemàtica produeix uns canvis radicals d'imatge. Pot fins i tot arribar a fer canviar de mentalitat, perquè quan a l'home se li canvia l'ambient (destruint o modificant les construccions que li condicionen els actes) va canviant de manera d'actuar i se li debilita el caràcter.

La destrucció de patrimoni emblemàtic és una de les armes que han utilitzat i que encara utilitzen els co-

lonitzadors. Aquestes accions desvinculen l'home del seu lloc i el subordinen a un altre ambient. Aleshores home i poble deixen de ser individualment i col·lectivament actors; hom deixa de ser protagonista de la història.

Espinalt, a través de la psicoestètica, constata que «els artificis acumulats a partir de trenta anys cap enrere, l'home els veu naturals». Avui es veu natural la font de Montjuïc en el seu lloc, però on són les quatre columnes anteriors a la font?, on és el símbol patriòtic català? També veiem naturals (una vegada restaurats i com si no s'haguessin destruït) molts i molts monuments, molts i molts símbols. D'aquí la imperiosa necessitat d'educar, d'ensenyar i de recuperar (i amb els testimonis artificials inclosos) la pròpia història, la real. D'aquí la necessitat de conèixer els propis símbols col·lectius, situats en diversos llocs del propi territori; d'aquí també la consciència, l'esforç i la necessitat que nosaltres mateixos puguem conservar la simbologia ja existent i siguem capaços sobretot de crear-ne de nova, ara i en el futur, sense haver de servir-nos d'altres cultures ni d'altres mentalitats. També hem de ser capaços de desmarcar-nos de la proliferació dels oportunitats i de la desfiguració dels valors caracterològics. És necessari actualitzar-nos i rejuvenir-nos sempre, col·lectivament, per a evitar de caure en la folklorització i poder-la superar.

Convé aplicar ara mateix, interpretant-los coherentment, els raonaments exposats. Hem de valorar la gran aportació que Catalunya ha fet a través del modernisme català i sobretot hem d'enorgullir-nos d'Antoni Gaudí, que amb les seves quatre torres emblemàtiques de la Sagrada Família ha creat el símbol màxim del nostre Cap i Casal. No hi ha dubte que l'obra de Gaudí té el mèrit d'infondre en el català una convicció segura de si mateix. Els modernistes eren homes que creien col·lectivament en el nostre poble i nació. Vegeu també la Casa de les Punxes (en la portada d'aquesta revista), obra de Puig i Cadafalch.

Per contraposició, les obres que ara es van construint i moltes de construïdes recentment no van més enllà dels plantejaments de l'anomenat Moviment Modern dels anys vint, comple-

tament obsolet i superat, fins i tot pels mateixos autors que el proposaren. No s'ha introduït cap nou temps, malgrat l'aparença, la propaganda i les declaracions de modernitat. Avui s'inventa una espècie de folklore per al públic de les ciutats, del qual és mostra de màxima actualitat l'anomenat Fòrum, que es volgué (o vol) vendre com l'apartador de Barcelona. Es desenvolupen uns edificis populars urbans amb característiques internacionals i de disseny, juntament amb uns altres d'igualment populars amb ressonàncies localistes. És una mena de folklore que no supera la dicotomia urbano-rural, sinó que l'embolica encara més. Vulguem admetre-ho o no, tot això d'ara són construccions amb pretensions de símbol, que configuren el nostre ambient i de

Casa Jané (1995). Alió (Alt Camp). Arquitecte J. Batalla

els quals no ens podem escapar. Hi ha un internacionalisme i un disseny disfressat que, en aparença, ens va actualitzant col·lectivament, però que realment ens despersonalitza, perquè ens uniforma i no ens caracteritza.

Avui dia s'ha fossilitzat l'arquitectura dels anys vint. Hom convida autors de renom internacional (la majoria de fora del nostre àmbit cultural) perquè enlairin els edificis que pel seu ús, situació i pressupost esdevinguin emblemàtics. S'encarreguen els símbols a autors amb nom de prestigi, però que per idiosincràsia, per origen, per emotivitat i per la internacionalització cultural d'ells mateixos, en lloc de significar-nos, en lloc d'imprimir caràcter

català al nostre territori, ens disseminen i ens dispersen, englobant-nos en una cultura o unes cultures que no són la nostra. És allò del cafè per a tothom. Anant per aquest camí, anys a venir, com molt bé assenyala Nati Muñoz-Espinalt, ens podríem trobar que baixéssim a un aeroport i no sabéssim en quina ciutat som.

En lloc de generar nosaltres els nostres símbols, com sabé fer-ho la Catalunya de la Renaixença, ara es copien, es compren o s'encarreguen a fora. Es cau en un provincianisme, sigui rural o urbà. Tinguem present que s'ha volgut i es vol despersonalitzar qualsevol manifestació del nostre esperit.

Avui que es fan tants edificis alts és un contrasentit i és incoherent que els monuments siguin tan baixos. Ens fluijeja la idealitat. No sabem donar-los alçada per a fer honor a un altre. Sols cal fixar-nos en els monuments dels nostres pobles i ciutats. Mirem el monument que tenim a Barcelona del president Macià i el de Josep M. Batista i Roca. Si escultòricament poden ser ben resolts, els falta alçada i simbologia. Ens falla l'eurítmia. Són una prova més que no creiem col·lectivament en nosaltres mateixos.

Tinguem plena consciència de la importància i de la repercussió de la simbologia, perquè ens fa visibles; ens fa estar en el nostre lloc, però, sobretot, ens infon una plena moral de victòria.

Si en el passat remot fórem, no cal dir-ho, capaços de bastir una potent simbologia (romànic, gòtic...), i si en el passat recent hem excel·lit en moltes obres (modernisme), hem de tenir-nos confiança i marcar-nos l'objectiu de tornar a ser capaços de generar, nosaltres mateixos, la nostra pròpia simbologia, que ben segur ens renovarà i evitarà ensem la dispersió i la folklorització de la nostra cultura.

És tanta la transcendència de la simbologia nacional i és tan representatiu el símbol per a la cultura, que la seva existència propicia una exhibició col·lectiva capaç de motivar i enfortir la confiança en nosaltres mateixos i despertar-nos una imperant voluntat d'aportació i d'anàlisi en tot el que es fa i està per fer, transmetent-nos una plena moral de victòria.◆